

программы, в познавательного-динамическом подходе (фамильно-основанное образование / поддержка / внимание FESA). Кроме того я сделал короткое представление примера для изучения.

COGNITIVE BEHAVIORAL THERAPY OF ANXIETY DISORDERS IN CHILDREN AND ADOLESCENTS.CASE STUDY

The aim of this study was to present anxiety disorders in children and adolescents and cognitive behavioral model of therapy. In the first parts of the study I described the types of children's anxiety disorders (separation anxiety disorder, generalized anxiety disorder, phobic disorder, social anxiety disorder) and the substance of anxiety. In the next parts I focused on specific therapies in children and adolescents and presented the course of individual therapy (individual child cognitive-behavioral therapy ICBT), family therapy (family cognitive-behavioral therapy FCBT) and educational program in cognitive-behavioral approach (family-based education/ support/ attention FESA). In addition I made a short presentation of the case study.

УДК 159.922.73–053.4(043.3)

БАТЬКІВСЬКА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СОЦІАЛЬНУ АДАПТАЦІЮ ДИТИНИ ДО ШКІЛЬНОГО ЖИТТЯ

**О. Федорчук, Інститут психології
імені Г. С. Костюка
НАПН України**

У статті проаналізовано роль батьків в процесі соціальної адаптації дитини до шкільного життя та формування психологічної готовності до навчання в умовах шкільного соціуму. Підкреслена залежність соціальної компетентності дошкільника від типу і характеру взаємин в сім'ї. Зроблено висновки, що батьківська відповідальність за соціальну адаптацію дитини набувається з досвідом, здатна розвиватись і вдосконалюватись.

Ключові слова: батьківська відповідальність, соціальна адаптація, ціннісні орієнтації, соціальна компетентність, самосвідомість дитини, взаємовідносини батьків і дитини, соціалізація особистості.

Актуальність дослідження. Сучасний соціокультурний простір значно підсилює актуальність проблеми соціальної адаптації дошкільника. Це виявляється, перш за все, в підвищенні вимог до сформованості вже у першокласника певних моделей соціальної поведінки, усвідомлення базової системи ціннісних орієнтацій. Це вимагає сьогодні серйозного переосмислення задач виховання та соціалізації в період дошкільного дитинства. Дорослі мають чітко усвідомлювати, чи достатньо готова дитина до активного включення в широкий соціальний простір, яким є сьогодні шкільне життя.

Дошкільне дитинство – це період інтенсивного фізичного, психічного,

духовного і соціального розвитку, якісна характеристика якого визначається рівнем психічних новоутворень, які є особливими для кожного вікового періоду. Все, що не було отримано вихованням в кожен з цих періодів, надалі надолужити дуже важко або ж просто неможливо.

Дошкільне дитинство по праву розглядається як період первинного становлення особистості. Саме в дошкільні роки життя проглядається первинний обрис світогляду, окреслюється перша цілісна картина світу, вибудовується особистісна культура, в центрі якої – система ставлень дитини до себе, до інших і в цілому до світу. Важливо, що весь цей складний процес має свою логіку розвитку.

Однією з провідних тем дослідження психології дошкільника є проблема психологічної готовності дитини до школи.

Саме поняття психологічної готовності дитини до школи багатогранне: дитина має бути фізіологічно зрілою відповідно до свого віку, соціально розвиненою і показати достатній інтелектуальний рівень. Відповідно виділяють три взаємопов'язані компоненти психологічної готовності до шкільного навчання: морфогенетичний, соціальний та інтелектуальний.

Мета статті. Проаналізувати психологічні особливості батьківської відповідальності за соціальну адаптацію дошкільника до шкільного життя.

На етапі дошкільного дитинства розвивається самосвідомість, формується самооцінка, відбувається вибудовування ієрархії мотивів і їх супідрядність. І саме в цей період найбільш важливим на розвиток особистості дитини є вплив сім'ї, вплив існуючої в ній системи внутрішньо сімейних, а також дитячо–батьківських відносин.

Аналіз стану дослідження проблеми. Багато авторитетних психологів розглядають взаємовідносини батьків і дитини як найважливіше джерело дитячого розвитку. Одним з піонерів дослідження взаємодії батьків та дитини по праву можна вважати австрійського психолога Альфреда Адлера. Творець школи індивідуальної психології, Адлер шукав причини психологічних проблем дорослих людей в особливостях їх дитячого

розвитку. Основним принципом сімейного виховання, за А. Адлером, є взаємоповага членів сім'ї. Самосвідомість дитини він ставить у пряму залежність від того, наскільки його люблять і поважають у родині.

На думку радянського психолога Д. І. Фельдштейна, «ступінь оволодіння зростаючою людиною соціальним досвідом дій і відносин своєрідно акумулюється в позиції його “Я” по відношенню до суспільства». При цьому, на думку Д. І. Фельдштейна, до шестирічного віку діти перебувають у вузькому колі інтимно–особистісних відносин і орієнтуються в основному на близьких людей. Тобто, саме відносини з батьками є фундаментом всіх інших соціальних зв'язків дитини, які їй належить встановлювати і створювати. Крім того, ці відносини відіграють центральну роль у розвитку самосвідомості – через них дитина набуває досвіду відношення не тільки до інших, але і до самого себе [6].

На думку дослідників, які займаються проблемами сім'ї (І. М. Балинський, О. І. Захаров, І. О. Сікорський та ін.), сім'я може виступати як в якості позитивного, так і негативного фактора у вихованні дитини. Позитивний вплив на особистість дитини полягає в тому, що ніхто, крім самих близьких для неї в сім'ї людей, не відноситься до дитини краще, не любить її сильніше і не піклується стільки про неї. І разом з тим, ніякий інший соціальний інститут не може потенційно нанести стільки шкоди у вихованні дитини, скільки може зробити родина. Саме з цієї причини рівень відповідальності батьків за виховання дитини особливо в період старшого дошкільця має найголовніший, навіть визначальний вплив не тільки на успішність навчання в школі, але й на все подальше життя дитини. Ключового значення дошкільньому дитинству надавав відомий український педагог, неперевершений знавець виховної школи Г. Г. Ващенко. Він підкреслював, що раннє дитинство – найщасливіший період в житті людини, коли дитина широко відкритими очима дивиться на безмежний світ, все її вабить і стає джерелом широкій радості. Та не кожній дитині щастить на таке дитинство, стверджує автор, нерідко радість затьмарюється частими

негативними переживаннями. Г. Г. Ващенко переконливо доводить, що основною причиною є батьківське ставлення до дитини.

Виклад основного матеріалу статті. Батьківство завжди було і залишається первинною місією кожної людини. А батьківська відповідальність є першою і головною відносно будь-якої іншої відповідальності. Згідно рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи державам-членам “Про батьківську відповідальність”, батьківська відповідальність є сукупністю обов'язків та прав, спрямованих на забезпечення морального і матеріального благополуччя дитини, зокрема на піклування про неї, підтримання з нею особистих відносин та забезпечення її освіти, утримання, правове представництво та управління її власністю; терміни “батько”, “мати”, “батьки” стосуються осіб, які за законом мають родинні стосунки з дитиною [5].

Сім'я – це один із головних чинників виховання дошкільника. Саме в родині дитина робить свої перші кроки, вона є невичерпним джерелом її життєвого досвіду, духовних сил, моральності. Сім'я для дошкільника це той маленький світ, в якому і проходить процес соціалізації, отримуються перші уроки життя. І відповідальність за виховання дитини лежить перш за все на сім'ї. Рівень цієї відповідальності залежить від соціального статусу сім'ї. Дошкільний заклад допомагає розширити сферу взаємодії дитини зі світом, забезпечуючи тим самим гармонійний та всебічний розвиток дитини. І результат процесу соціалізації залежить від того наскільки злагодженою буде співпраця дитячого дошкільного закладу з батьками.

Для досягнення належного рівня соціальної компетентності дитині необхідно знати самі правила поведінки: вона має відчувати ці правила, усвідомити їх значення і цінність, прийняти, спробувати втілювати їх у стосунках з іншими людьми, сама пережити ті чи інші емоції і навчитись відчувати людей поруч із собою. Зовнішні моральні норми повинні стати для дитини реальними мотивами її поведінки. Для цього батьки повинні створити сприятливі умови для регулярного перебування дитини в соціальному

середовищі (як однолітків, так і дорослих). Саме за таких умов можна сподіватись на прищеплення дитині ціннісного ставлення до друзінь, гармонійних стосунків, засвоєння моральних норм поведінки.

Наші цільові спостереження, аналіз результатів анкетного опитування дають підстави стверджувати, що у переважної більшості батьків (приблизно 70%) відсутнє цілісне уявлення про дитину як суб'єкта спілкування, співпраці, партнерства.

В системі ціннісних орієнтацій педагогів ДНЗ картина дещо краща, проте в реальному процесі супроводу розвитку окремої дитини дані задачі відходять на останнє місце. Їх реалізація, за твердженням вихователів відбувається на заняттях в рамках існуючої програми виховання. А в старшому дошкільному віці все підкорено підготовці до школи, яка перш за все вимагає вміння читати, писати, рахувати. Все останнє ніби має “з'явитись” після оволодіння цими головними компонентами.

Особливістю сучасних батьків є і те, що вони не володіють способами створення соціального простору в сім'ї, де б дитина отримала можливість вибудовувати свої стосунки з найближчим оточенням в суб'єкт-суб'єктних стосунках.

Вся увага в сім'ї зосереджена на задоволенні потреб дитини, як їх розуміють батьки. В цей їх образ, зазвичай, не входить завдання розкрити дитині особливості соціального світу, суспільного оточення в його основних зв'язках і взаємовідношеннях. Дорослі не переймаються тим, яке місце вони самі відводять дитині в сімейному просторі, як вона його відчуває, яка система взаємин в сім'ї і де там представлена дитина. І майже не замислюються над тим, з якою позицією “Я” вони випускають дитину в широкий соціум.

Не може не насторожити і той факт, що велика частина батьків змушена визнати, що майже не має часу на емоційне спілкування з дитиною, адже саме у дитини-дошкільника загострюється потреба в емоційному контакті з близькими дорослими. І задовольняється така потреба лише тоді,

коли дитина відчуває, що вона є об'єктом емоційної уваги і небайдужого ставлення близької людини. Саме такі ситуації пробуджують у дитини здатність до емоційної чутливості. У більшості родин це відбувається переважно тоді, коли батьки виявляють жалість до дитини в момент її сліз з приводу синців, подряпин, нездужання тощо. Для малечі це безперечно дуже важливо, проте це не є та основа на якій виховується здатність відчувати емоційний стан людини, яка поруч, до виявлення відповідно адекватних емоцій та поведінки в тій чи іншій ситуації. У дітей, які в дошкільні роки не набули такого досвіду, в подальшому виникає ряд проблем, що призводить до порушень емоційної сфери. Діти з такими проблемами прийшовши до школи та зіткнувшись з першою ж конфліктною ситуацією замикаються в собі, що веде до відчуження, проявів асоціальної поведінки. Зрозуміло, що все це обов'язково негативно впливає і на навчальний процес.

В новій редакції Базового компоненту дошкільної освіти чітко визначений зміст освітньої лінії “Дитина в соціумі”, яка передбачає формування у дитини навичок соціально прийнятої поведінки, вміння орієнтуватись у світі людських взаємин, готовності співпереживати та співчувати іншим. Завдяки спілкуванню з дорослими як носіями суспільно-історичного досвіду людства в дитини з'являються інтерес до людей та вміння розуміти інших, долучатися до спільної діяльності з однолітками та дорослими, об'єднувати з ними свої зусилля для досягнення спільного результату, оцінювати власні можливості, поважати бажання та інтереси інших людей. Взаємодія з іншими людьми є своєрідним видом входження дитини в людський соціум, що потребує уміння узгоджувати свої інтереси, бажання, дії з іншими членами товариства [2].

Можна припустити, що дорослі не усвідомлюють реальність небезпеки деформації розвитку особистості, коли дитина в перші роки життя має обмежені можливості задоволення потреби емоційних контактів з близькими людьми. На жаль все частіше зустрічаються родини з невірним розумінням своєї ролі в житті дитини, не усвідомленням рівня відповідальності за її

виховання. Превалює схематична, а іноді дуже примітивна уява батьків про вікові та індивідуальні особливості власних дітей. Турбота про підготовку до школи виникає на рівні “готова – не готова” (пише, читає, володіє азами іноземної мови). Про соціальну адаптацію, про можливі проблеми і труднощі навіть не йде мова. Великий процент батьків які навіть не замислюються над тим, що чекає їхню доньку чи сина за межами рідного дому чи навіть дитячого садка: звичні уроки читання та письма, чи бурхливе море соціуму з його проблемами та конфліктами. Колектив класу для кожної дитини є формальною групою незнайомих дітей ще без внутрішньо групових зв'язків чи традицій.

Психологи звертають увагу на те, що першокласник за рівнем свого психічного розвитку відповідає рівню дошкільника. Дитина повністю залежить від свого емоційного стану, що в свою чергу ускладнює стосунки з вчителем та колективну роботу на уроці. У шестирічок, як правило, досить завищена самооцінка, тому будь-яке зауваження чи то негативна оцінка вводить дитину в стан тривожності та дискомфорту.

Сучасна школа це серйозне навантаження на організм першокласника – фізичне, інтелектуальне, психологічне та соціальне, повністю змінюється ритм його життя та діяльності. І якщо інтелектуальний розвиток більшості справляється з навантаженням навчального процесу, то соціально-особистісне навантаження в цьому віці переживається досить важко. Помітно переважає страх порушити правила над задоволенням від їх дотримання. Відомий вчений Д. Б. Ельконін вважав, що головним критерієм готовності до шкільного навчання є розвиток довільності поведінки, формування соціальних правил як внутрішніх утворень. [8] Статистичні дослідження психологів показують, що саме соціальна адаптація в багатьох першокласників проходить з труднощами: дитина починає часто хворіти, що негативно впливає на навчання, нерідко трапляються шкільні неврози, виникає шкільна дезадаптація.

Дорослі, батьки і вихователі мають внести корекцію в свою позицію в

процесі виховання дитини. В її центрі має стати морально–ціннісна складова розвитку особистості, оскільки це і визначає позицію дитини у світі, її ставлення до оточення, до людей і самої себе. Саме цей досвід є основою усвідомлення дитиною себе як суб'єкта оточуючого життя, а це в свою чергу і необхідна умова суб'єктної активності в процесі учіння.

Зрозуміло, що основи такого досвіду дитина може набути лише в родинному колі і за умови створення дорослими можливостей для взаємодії дитини з довкіллям з метою формування та вдосконалення здатності виявляти активність, ініціативність, самостійність в прийнятті рішення і власній відповідальності за його реалізацію. Численними дослідженнями доведено, що процес набуття такого досвіду носить суто індивідуальний характер. І хоч ми говоримо про базові ціннісні орієнтації, але в кожному конкретному випадку вони тісно пов'язані з бажаннями, потребами, інтересами і уподобаннями. Це ще більше підсилює особливу відповідальність сім'ї за своєчасне закладання якісного фундаменту, на якому і прищеплюється такий важливий імунітет проти негативних впливів соціального оточення, що стане цінним компонентом радісного учіння.

Для визначення батьківського ставлення до дитини у сімейних пар, чії діти відвідують ДНЗ і готуються стати першокласниками, ми використали методика діагностики батьківського ставлення А.Я. Варги і В.В. Століна. Даний опитувальник складається з 61 тверджень. Опитувальник заповнювали обоє батьків з кожної сім'ї. За кількістю тверджень за такими параметрами як: I – "прийняття – відкидання"; II – "кооперація"; III – "симбіоз"; IV – "авторитарна гіперсоціалізація", V – "маленький невдаха" отримали наступні результати: з 36 опитуваних сімейних пар (проживають в мегаполісі, робота з ними раніше не проводилась) I параметр виявився найбільш вираженим у 11,1%, II параметр – у 16,6%, III параметр – у 33,3%, IV параметр – у 27,7%, V параметр – у 11,1% опитуваних пар. Відповідаючи на питання "В чому, на Ваше переконання, полягає готовність дитини до шкільного життя?" 27,8% опитуваних назвали соціальну адаптацію, 58,3% опитуваних віддали

перевагу інтелектуальному, розумовому та фізичному аспектам, 13,9 % опитуваних виділили фізичний та емоційний аспекти. 66,7 % опитуваних основну відповідальність за соціальну адаптацію дошкільного життя покладають на ДНЗ, 13,3% опитуваних повністю готові взяти цю відповідальність на себе, 20 % опитуваних вважають за необхідність розділити цю відповідальність між психологом та ДНЗ. При роботі з сімейними парами які проживають в регіоні ми отримали наступні результати відповідно: I параметр виявився найбільш вираженим у 2,7%, II параметр – у 30,5%, III параметр – у 8,3%, IV параметр – у 52,7%, V параметр – у 5,5% опитуваних пар. I відповідно до запитань: результати відповідей на питання про готовність до школи –33,3 %, 50,0 %, 16,7 %; результати відповідей на питання про відповідальність за соціальну адаптацію – 55,6 %, 16,7 %, 27,8 %. Показовим, на наш погляд, є той факт, що на питання "Чого ви очікуєте від школи?" в обох групах опитуваних переважали наступні відповіді: "Навчитись добра", "Хочу, щоб мою дитину любили і розуміли", "Дитина буде пізнавати світ, навчиться дружити, поважати людей похилого віку", "Отримає нові знання і це допоможе отримати корисну професію", "Допоможе дитині вирости доброю і розумною людиною", "Щоб кожен день у школі був радісним".

У змістовному наповненні розуміння сучасними батьками своїх завдань у вихованні дитини абсолютно відсутнє усвідомлення необхідності набуття дитиною–дошкільником сімейного досвіду соціальних ролей. Спрацьовує переконання, що соціальний досвід дитина має здобути за межами сімейного кола. На цей незадіяний блок в можливостях батьків легко, в звичних умовах внутрішньо сімейного спілкування розкрити дитині власні ціннісні орієнтації у взаєминах зі світом і залучити дитину до доступних сторін свого дорослого життя, адже для дитини–дошкільника такий досвід є найважливішим і надієвішим в становленні її особистості. Ми часто спостерігаємо, як дошкільник аргументує свою правоту словами "А тато мій так робить.", "А мама так казала!". Завдання батьків в уважному

спостереженні та прислуханні до дитячих оцінок, суджень, емоційних проявів із метою правильного прочитання потреб, що спонукають дитину до тої чи іншої поведінки, до певних взаємин. Дорослий має навчитись замислюватись над тим, яким він має бути поруч з дитиною, як продемонструє дитині той стиль поведінки, який допоможе їй в житті. Саме в родинному колі дитина має отримати досвід взаємодії який її робить впевненою в собі, який відповідає програмі розвитку самої дитини. (Л.С. Виготський). Для дорослих, які зазвичай звикли вважати, що їм видніше, як має діяти дитина в кожній ситуації і достатньо лише її цьому навчити, це досить складне завдання. Мова йде про роботу батьків над собою: терпляче вивчати власну дитину, намагатись зрозуміти її природу і знайти шляхи налаштування, підходу до дитячої особистості, щоб відкрити до себе її душу і разом з нею пройти перші важливі кроки життя.

Висновки. Соціальна адаптація це складний процес, що напрями залежить від соціального середовища, в якому виховується дитина, від прийняття самою дитиною його норм та цінностей, від характеру міжособистісних взаємин дитини з батьками та однолітками. А це в свою чергу вимагає підвищення рівня соціальної компетентності самих дорослих.

Для більш ґрунтовного і об'єктивного дослідження варто було б розширити вибірку, збільшити число опитуваних, в котре підняти питання актуальності даної проблеми, привернувши увагу до неї батьків і педагогів; дослідити в динаміці рівень батьківської відповідальності за соціальну адаптацію дитини до шкільного життя, встановити її залежність від стилю батьківського ставлення до дитини, з врахуванням сімейних та соціокультурних традицій регіону та інших факторів впливу. Результати дослідження дадуть можливість створити належну базу методичних рекомендацій для індивідуальної роботи з сім'ями, ознайомити батьків з особливостями процесу адаптації конкретно в старшому дошкільному віці, визначити шляхи корекції емоційних станів в разі психоемоційних ускладнень викликаних процесом перебудови нервової системи дошкільника

відповідно до нового соціального статусу.

Батьки хочуть для своєї дитини кращого. В кожній родині є проблеми. Причини невірною або неадекватною ставлення батьків до дитини та до процесу виховання можуть бути різні. Досить часто це певні життєві обставини та низька педагогічна культура батьків або її повна відсутність. Важливий вплив на процес виховання і на формування взаємовідносин в сім'ї мають індивідуальні особливості самих батьків. Для того, щоб нівелювати негативний вплив сім'ї на процес соціальної адаптації дитини треба пам'ятати, що виховання завжди має зворотній характер: виховуючи дитину ми виховуємо себе. Дитина – це особистість: любити її і розуміти – найголовніший обов'язок батьків, допомогти стати собою в гармонії з оточуючим її світом – велика відповідальність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева А. Д. Психическое здоровье детей и подростков / А. Д. Андреева, Т. В. Вохмянина, А. П. Воронова и др. // Под ред. М. В. Дубровиной. – М. : Академия, 2000. – 160 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богущ // Спецвипуск журналу "Вихователь–методист дошкільного закладу". – К., 2012. – С. 3–30.
3. Запорожец А. В. Избранные психологические труды: В 2 т. / А. В. Запорожец. – М. : Педагогика, 1986. – Т. 1. Психическое развитие ребенка. – 320 с.
4. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды / Д. Б. Эльконин. – М. : Педагогика, 1989. – 560 с.
5. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : Навчальний посібник / Т. І. Поніманська. – К. : Академкнига, 2006. – 456 с.
6. Рекомендація N R (84) 4 Комітету міністрів державам–членам Ради Європи "Про батьківську відповідальність" (Прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 28 лютого 1984 року на 367–му засіданні заступників міністрів) // Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_263
7. Фельдштейн Д. И. Психология взросления: структурно–содержательные характеристики процесса развития личности: Избранные труды // Д. И. Фельдштейн. – 2–е изд. – М. : Московский психолого–социальный институт Флинта, 2004. – 672 с.
8. Хартман О. Ю. Психологічні чинники становлення відповідальності батьків за розвиток дитини дошкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / Хартман Олена Юрївна; Харків. нац. ун –т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2011. – 20 с.

Е. Федорчук

РОДИТЕЛЬСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА СОЦИАЛЬНУЮ АДАПТАЦИЮ РЕБЕНКА К ШКОЛЬНОЙ ЖИЗНИ

В статье проанализирована роль родителей в процессе социальной адаптации ребенка к школьной жизни и формирования психологической готовности к обучению в условиях школьного социума. Подчеркнута зависимость социальной компетентности дошкольника от типа и характера взаимоотношений родителей с ребенком в семье.

Сделаны выводы, что родительская ответственность за социальную адаптацию дошкольника приобретает с опытом, способна развиваться и совершенствоваться.

Ключевые слова: родительская ответственность, социальная адаптация, ценностные ориентации, социальная компетентность, самосознание ребенка, взаимоотношения родителей и ребенка, социализация личности.

O. Fedorchuk

PARENTAL RESPONSIBILITY FOR THE CHILD'S SOCIAL ADAPTATION TO SCHOOL LIFE

The article analyzes the role of parents in the process of social adaptation of the child to school life and the formation of psychological readiness to learn in school society. The underlined the dependence of social competence preschooler on the type and nature of the relationship of parents with a child in the family. It is concluded that the parental responsibility for social adaptation of the child is acquired with experience, able to evolve and improve.

Keywords: parental responsibility, social adaptation, values, social competence, self – child relationship between parent and child socialization.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Байер Ольга Миколаївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти Комунального закладу “Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти” Запорізької обласної ради.

Біла Ірина Миколаївна – доктор психологічних наук, доцент, старший науковий співробітник лабораторії психології творчості Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Василенко Олена Олександрівна – аспірант Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, старший лаборант лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Вепро Катерина Юріївна – аспірант кафедри загальної психології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Евдокімов Олег Анатолійович – асистент кафедри прикладної психології Донбаського державного педагогічного університету м. Слов'янськ.

Завязун Тетяна Володимирівна – науковий кореспондент лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Іванова Тат'яна Михайлівна – аспірант Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Ікуніна Зінаїда Іванівна – кандидат психологічних наук, доцент, член-кореспондент МАНПО, завідувач кафедри практичної психології ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”.

Каплунова Катерина Анатоліївна – здобувач Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Карабаєва Ірина Іванівна – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Карасьова Катерина Володимирівна – кандидат психологічних наук, провідний науковий співробітник Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Кікінеджи Оксана Михайлівна – доктор психологічних наук, доцент кафедри психології ТНПУ імені Володимира Гнатюка, директор науково-дослідного Центру з проблем гендерної освіти та виховання учнівської та студентської молоді НАПН України-ТНПУ ім. В. Гнатюка.

Ладивір Світлана Олексіївна – кандидат психологічних наук, провідний науковий співробітник Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Максименко Сергій Дмитрович – директор Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, доктор психологічних наук, професор академік-секретар відділення “Психологія, вікова фізіологія та дефектологія” Національної академії педагогічних наук України, відомий український психолог, фундатор української наукової школи генетичної психології.

Маїєва Оксана Валентинівна – методист з психологічної служби та корекційної освіти міського методичного кабінету відділу освіти м. Дружківка

Марусинець Мар'яна Михайлівна – доктор педагогічних наук, доцент Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Мельник Інна Сергіївна – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, доцент кафедри психології Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Мороз Руслана Анатоліївна – викладач Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

Піроженко Тамара Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Пісарєва Олена Володимирівна – науковий співробітник лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Соловійова Людмила Іванівна – кандидат психологічних наук, науковий співробітник лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Стельмах Ніна Василівна, Іванова Тат'яна Михайлівна – аспірант Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Celina Timoszyk-Tomeczak, Adam Kucharski – Instytut Psychologii Uniwersytetu Szczecińskiego

Токарева Людмила Дмитрівна – молодший науковий співробітник лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Urszula Tamowska-Jakóbiec – Instytut Psychologii Uniwersytetu Szczecińskiego

Федорчук Олена Іванівна – молодший науковий співробітник лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г. С. Костюка.